

Historian käyttö ennen ja nyt – faktana ja fiktiona

Pertti Grönholm ja Heino Nyysönen

Artikkelin kirjoittajat kysyvät, mitä ”historian käytöllä” voidaan tarkoittaa, ketkä käyttävät historiaa ja millaisiin tarkoituksiin historiallista tietoa, kertomuksia ja tulkintoja on käytetty. Kirjoittajat kytkevät historian käytön ulottuvuudet ja keinot tarkasteluun, jossa länsimainen myöhäismoderni yhteiskunta on siirtynyt vähitellen historismin valtakaudesta presentismin aikaan eli aikakauteen, jossa menneisyydestä on tullut osa laajennettua nykyisyyttä, etenkin politiikassa ja kulttuurissa. Lisäksi kirjoittajat havainnollistavat erikseen historian käyttöä sodan ja rauhan kysymysten yhteydessä, minkä jälkeen kirjoittajat esittelevät typologian ja analyysimallin, jonka avulla historiallisen tiedon, kertomusten ja tulkintojen käyttöä on mahdollista eritellä historian eksistentiaalisten, moraalisten, poliittisten ja ideologisten ulottuvuuksien kautta.

Avainsanat: historiakulttuuri, historian käyttö, historiapolitiikka, kollektiivinen muistaminen

Johdanto

Historian käyttö (engl. *use of history*, saks. *Verwendung von Geschichte*, ruot. *historiebruk*) on akateemiselta kalskahtava käsite, joka on Suomessa yhä huonosti tunnettu ja useimmiten varsin kehnosti määritelty. Jotta käsite olisi käyttökelpoinen erilaisten historiaan liittyvien poliittisten, eettisten, kulttuuristen ja ideologisten kysymysten käsittelyssä, sitä tulee määritellä paremmin ja avata sen suhdetta kysymykseen, millaisia tehtäviä ja merkityksiä historiallisella tiedolla on ylipäänsä yhteiskunnassa ja yhteisöissä. Historian käytöstä ovat tämän artikkelin tekijöiden lisäksi kirjoittaneet aiemmin Suomessa muutamat muutkin (esim. Rantala & Ahonen 2015; Torsti 2012; Salmi 2001; Kalela 2012), joiden avausten ja pohdintojen varaan tämäkin artikkeli osin perustuu.

Käsitlemme artikkelissa sitä, mitä kaikkea historian käytöllä voidaan tarkoittaa ja miten eri tavoin historia on nykyhetkessä läsnä. Aluksi tarkastelemme historia-käsitettä, jonka jälkeen pohdimme, ketkä kaikki käyttävät historiaa ja historioita. Historian käytön draamatimmat puolet näkyvät usein sodan ja rauhan kysymyksissä, jotka tässäkin artikkelissa nousevat esiin; historiallista tietoa ja historiallisia myyttejä voidaan käyttää niin konfliktien lietsomiseen kuin luottamuksen rakentamiseen. Lopuksi esitämme käytön eri muotoja kuvaavan typologian. Esimerkit olemme valinneet käsitteiden ja näkökulmien avaamiseksi. Valinnassa korostuvat Suomen historian ”solmukohdat”, elleivät jopa suoranaiset ”kohtalonkysymykset”, ja Viron nykytilanne, joskin esimerkkejä on myös muualta, kuten Yhdysvalloista ja Venäjältä.

Historian käyttö ja suhtautuminen menneisyyteen on 2010-luvun lopulle tultaessa ainakin eurooppalaisessa kulttuuripiirissä eriytynyt, monipuolistunut ja arkipäiväistynyt. Käsitlemättömiä traumoja kaivetaan esiin, teoista vaaditaan hyvitystä ja kokemuksista anteeksipyyntöjä. Historiantulkinnoilla ja väitteillä käydään poliittisia kamppailuja ja pönkitetään valtaa. Samalla menneisyydestä haltioidutaan ja inspiroidutaan: sieltä haetaan vaihtoehtoisia tulevaisuudennäkymiä ja ratkaisuja nykyongelmiin sekä rakennetaan identiteettiä.

Kehitys johtunee osittain historiakeskustelun yhteiskunnallistumisesta; enää suuriakaan kysymyksiä ei käsitellä vain akateemisten tutkijoiden, kulttuuriväen tai poliitikkojen kabineteissa, vaan erilaisista tulkinnoista ja kipupisteistä debatoidaan niin sosiaalisessa, journalistisessä kuin viitteellisessäkin mediassa. Kokonaisuutena voidaan puhua myös jälkimodernista, modernin ajan ”suuriin kertomuksiin” kriittisesti suhtautuvasta historiakulttuurista. Sen syntyyn ovat vaikuttaneet ainakin länsimaissa paitsi yleinen historiatietoisuuden lisääntyminen, myös historian harrastuksen suosion kasvu. Lisäksi historian politisoituminen kansainvälisissä suhteissa ja valtion sisäisten väestöryhmien suhteissa on kehityksen taustalla. Kaiken kaikkiaan historiasta on, varsinkin kylmän sodan päättymisen jälkeen, tullut monilla tasoilla arkista ja läsnä olevaa (ks. Pihlainen 2011, 6–9; Rantala & Ahonen 2015, 14–23; Grönholm & Paalumäki 2015, 24–33).

Ajankohtainen esimerkki tulee Hongkongista, jossa tätä artikkelia kirjoitettaessa elossyyskuussa 2019 on niin sanotusti tilanne päällä. Toiminnan ja sen seurausten arviointiin vaikuttavat niin menneisyyden kokemukset kuin tulevaisuuteen liittyvät odotukset ja pelotkin (Koselleck 2004). Kiinan tapauksessa on jo yhtäältä arvioitu historian toistavan itseään ja toisaalta nimenomaan Beijingin vuoden 1989 demokratialiikkeen kukistamisen muiston suojelevan hongkongilaisia. Jopa Kiinan *Global Times* -sanomalehti otti kantaa pääkirjoituksessaan arvioimalla, etteivät Hongkongin tapahtumat tule olemaan toisinto kesäkuusta 1989 (Agence France-Presse 2019; vrt. Virtanen 2019). Kun myös Yhdysvaltain presidentti Donald Trump varoitti ”toisesta Tiananmenista”, voidaan hyvin todeta kyseen olevan historian käytöstä. Yhdysvalloissa on aiemmin vedottu toistuvasti niin ”toiseen Müncheniin” kuin ”toiseen Vietnamin sotaankin” voimankäytön tarvetta arvioitaessa (Nyssönen & Humphreys 2016, 173–190).

Havaitsemme omassa ajassamme yhtäältä vahvoja poliittisia, kulttuurillisia ja eettisiä pyrkimyksiä sekä toisaalta ristiriitaisia tulkintoja ja kertomuksia menneisyydestä. Kun kysymys on esimerkiksi arvoista, tavoitteista ja identiteeteistä, historian käyttö ei suinkaan perustu vain dokumentoituihin ja tutkijoiden keskuudessaan hyväksymiin faktoihin eli tutkittuun tietoon. (Vrt. Carr 1963, 9–11.) Poliitikassa historian käyttö perustuu usein ihanteiden, toiveiden, pelkojen ja lupausten varaan. Kauan valtaa käyttäneillä poliittisilla liikkeillä on omat, identiteetin ja arvojen kannalta tärkeät kertomuksensa, jotka vaikuttavat vahvasti historiallisen tiedon käyttöön.

Miten voimme sitten tehdä eron historian ”oikean käytön” ja ”väärinkäytön” välillä? Nasevasta dikotomiasta huolimatta tehtävä on usein vaikea. Jälkimmäinen voi korostua esimerkiksi sodan aikana, mutta monesti historian käyttö on paljon arkisempi ilmiö ja siihen osallistuvat myös muut kuin poliitikot tai vallankäyttäjät. Vaikka epäeettisiin ja tieteen näkökulmasta kestämättömiin tulkintoihin ja väitteisiin on tarpeen puuttua, niin loppujen lopuksi historiaa käytetään aina joidenkin poliittisten, kulttuurillisten ja sosiaalisten reunaehtojuen puitteissa. On myös huomattava, että muistaminen ja menneisyyden historiaksi tekeminen ovat itsessään historiallisia ilmiöitä eli jatkuvassa muutoksessa.

Mitä historian käyttö on?

Historian käytöllä viitataan hyvin erilaisiin asioihin. Se voi olla menneisyyttä koskevan faktatiedon käyttämistä väitteen perusteluna. Kyseinen tieto voi olla luonteeltaan kokemuksen kautta omakohtaisesti hankittua, yhteisössä laajalti jaettua ja tunnettua yleistietoa tai se voi olla uusinta tutkimuksen tuottamaa erityistietoa. Myös historiaan vetoaminen on historian käyttöä. Sen lisäksi voidaan erikseen erottaa vielä tutkimuksiin vetoaminen eli historiografian käyttö – toki kaikki historiankirjoitukseen ei perustu tutkimukseen.

Historia itsessään on monimerkityksellinen käsite. Arkipuheessa se on usein synonyymi menneisyydelle menneiden tapahtumien ja ilmiöiden merkityksessä. Silti historialla viitataan myös erilaisiin tapoihin kertoa menneisyydestä, joita ovat esimerkiksi historianopetus, historiankirjoitus sekä historiallinen fiktio. Historialla on myös suomen kielessä (vrt. ital. *storia*) laajempi, kertomukseen kiinnittyvä sivumerkitys. Historiasta voidaan puhua historioina eli historian esityksinä, edustivatpa ne tyypiltään folklorea, historiallista romaania tai akateemista tutkimusta. Äärimmillen käsitteen kattavuus venyy, kun puhumme oman lajimme ja muun luonnon historiasta koko planeetan mittakaavassa. Historialla on tällaisessa puheessa sekä menneisyysperspektiivi että tulevaisuushorisontti. (Ks. Rantala & Ahonen 2015, 9–10.)

Tässä artikkelissa pyrimme pitämään menneisyys ja historia -käsitteet tavallista tarkemmin erillään toisistaan: kirjoittajille menneisyys on synonyymi meille saavuttamattomien tapahtumien virrälle, josta on toki olemassa monenlaisia jälkiä ja jäänteitä eli aineistoa, josta tutkijat ja muut historioiden laatijat voivat tehdä informaation lähteitään. Lisäksi meillä on historioita eli erilaisia ihmisten tekemiä esityksiä menneisyydestä. Historiat sisältävät aina jonkun valitsemää, muokkaamaa, tulkitsemaa, merkitykselliseksi tekemää ja esittämää tietoa menneisyydestä. Nykyisyys tuottaa historian eli kertomuksemme menneisyydestä. (Vrt. Cu-bitt 2012, 26–30.)

Arkipuheessa historialla on myös retorista painoarvoa. Kun esimerkiksi oman aikamme tapahtuman koetaan olevan ”historiallinen” tai joku henkilö ”jää historiaan”, ilmaisemme historiakäsitteen avulla tavanomaisuutta korkeammalle ulottuvaa arvostusta. Jos julistamme, että ”historia tulee tuomitsemaan heidän tekonsa”, käytämme metaforan varaan rakentuvaa retoriikkaa, jossa ”historia” on laajentunut ihmiskunnan ihanteita ja arvoja edustavaksi, jopa ylihistorialliseksi, oikeudenmukaisuuden ja inhimillisyyden mittapuuksi. ”Historian valossa” tarkasteltaessa asiat puolestaan asettuvat loogiseen ja ymmärrettävään järjestykseen ja osaamme erottaa olennaisen arjen normaalista kohinasta. (Vrt. Carper & Carper 1991.)

Historian käyttöä on myös historiallisen kertomuksen, legendan, symbolin tai perimätiedon hyödyntäminen maailmankuvan jäsentäjänä. Tällöin historia toimii asioiden merkityksiin kiinnittyvällä tasolla yhdessä uskomusten ja arvojen kanssa. Historiasta tulee samastumisen ja erottautumisen arena, jossa historialliset kertomukset antavat aineksia yksilöllisen ja yhteisöllisen identiteetin rakentamiselle. Menneisyyden tapahtumat saatetaan ymmärtää presentistisesti eli oman aikamme tietämyksen, arvojen ja ihanteiden varassa tulkiten, jopa anakronistisesti, jolloin oman aikamme käsitteitä ja selityksiä sovelletaan kritiikittömästi menneisyyden ihmisiin ja maailmaan. Jatkuvan muutoksen sijasta menneisyys kuvastaakin tällöin jotakin ylihistoriallista ja pysyvää. (Ks. Wertsch 2002, 40–45.)

Historian käytön tutkimus lähenee muistin ja erityisesti kollektiivisen muistin tutkimusta (Nyyssönen 2017, 71–76). Esimerkiksi Richard Ned Lebow’n mukaan kollektiivinen muisti viittaa tapoihin, joilla laaja joukko ihmisiä jakaa tai ainakin kuvittelee jakavansa käsityksiä menneestä. Lebow erottaa kollektiivisen muistin institutionaalisesta, joka koskee enemmän poliittisia eliittejä ja näiden vastustajia, jotka molemmat luovat merkityksiä ja pyrkivät juurruttamaan niitä yhteiskuntaan. Lebow’n arvioissa institutionaalista muistia vastustavien tai sille vaihtoehdon tarjoavien muotojen merkitys lisääntyy tulevaisuudessa. Tämä merkitsee kriittistä suhtautumista niin sanottuihin virallisiin historioihin, mutta Lebow huomioi myös täysin päinvastaisen mahdollisuuden eli taipumuksen tukeutua aiempaa enemmän oman kansan ansioita tai erinomaisuutta korostaviin kansallisiin kertomuksiin. (Lebow 2008; vrt. Nyyssönen & Metsälä 2015, 282–295.)

Geoffrey Cubitt puolestaan tekee tarkan eron kollektiivisen muistin ja sosiaalisen muistin välillä. Sosiaalisella muistilla hän tarkoittaa kaikkia mahdollisia yhteisöllisiä käytäntöjä ja kulttuurisia prosesseja, joilla ihmisyhteisöt tuottavat ajallista tietoisuutta ja ymmärrystä omaan toimintaansa ja sosiaalisiin suhteisiinsa. Tällaisia käytäntöjä ovat esimerkiksi muistojen kerääminen, dokumenttien arkistointi, esineiden museointi ja yhdessä muistelemine. Kollektiivisella muistilla Cubitt puolestaan tarkoittaa rajatummin ideologista sepitettä, yhteisön tuottamaa kertomusta itsestään, joka on yleensä hyvinkin rajattua muistamisen tavoiltaan ja sisällöiltään. Cubittin mukaan kollektiiviset fiktiot vaikuttavat joskus vahvasti muistamisen sosiaalisiin prosesseihin, joten irrallaan ne eivät toisistaan ole, mutta ne ovat eri kategoriatasojen ilmiöitä. (Cubitt 2012, 15–19.)

Allan Megill haluaa pitää historian ja muistin erillisinä. Muistelijoiden narratiivit toimivat tutkijalle ensiksikin menneisyyden ”jälkinä”. Toisekseen muisti auttaa kokemuksen jäljittämässä, ja kolmanneksi muistamisen tapoja voidaan tutkia muistelmien kautta. Vastan neljäntenä on ”historiasta” poikkeava muiston vaaliminen eli kommemoraatio, joka usein uskonnollisella tai ideologisella sävyllään ylittää tutkimuksen. (Megill 2007.) Jo klassisissa kollektiivisen muistin tutkimuksissa muistelemine palveli ja vahvasti myös muistelijoiden identiteettiä. Esimerkiksi Suomessa keväällä 1918 tapahtuneiden joukkomurhien ja -teloitusten muistamista voitaisiin tutkia myös muistelijoiden identiteettiä vahvistavana muiston vaalimisena eli historian käyttönä (vrt. myös Kansikas 2018, 28–29).

Kuten näistä esimerkeistä havaitsemme, käsitykset erilaisten yhteisöllisten muistikategorioiden keskinäisestä suhteesta ja yhteisöllisen muistin suhteesta historiaan vaihtelevat eri alojen tutkijoiden kesken huomattavasti, joten emme tässä artikkelissa mene syvällisemmin keskusteluun yhteisöllisen muistin ja historian suhteesta.¹

Historian käyttöä ei voi olla ilman historiallista eli ajallista muutosta korostavaa ymmärrystä maailmasta. Monet historiallisen ajattelun nykyihmisille selviöinä pidetyt piirteet palautuvat 1700-luvun lopulle ja 1800-luvulle, modernin historiantutkimuksen ja historismin syntyyn, jolloin myyttien sijaan alettiin etsiä tietoa tapahtumista. Historismi eli ajatus siitä, että yhteiskunnat ja kulttuurit ovat osa ihmiskunnan pitkää, tulevaisuuteen ulottuvaa ja alati

1 Vrt. Wertsch (2002, 40–45), joka erottaa kollektiivisen muistamisen ja historiankirjoituksen kategorisesti toisistaan.

edistyvää jatkumoa, on idea, joka vaikutti suuresti siihen, että etniset ja kulttuuriset yhteisöt, yhteiskuntaluokat ja valtiot alkoivat rakentaa identiteettiään historiallisen tiedon varaan. Tällaisia piirteitä ovat ilmiöiden kuvaaminen ja selittäminen ajallisessa kontekstissaan esimerkiksi katkosten, hyppäysten, jatkumoiden ja hitaiden prosessien avulla.

Tulevaisuuteen ulottuvasta historiasta tehtiin Euroopassa yhteisöllisen identiteetin perusta, oli kyse vallankumouksellisista aatteista (nationalismi ja sosialismi) tai yhteiskuntajärjestyksen pysyvyyttä korostaneista aatteista (konservatismi). Francois Hartog nimittää tätä ajanjaksoa historismin valta-ajaksi (engl. *regime of historicity*). Käsitteellä hän tarkoittaa ajanjaksoa 1800-luvun alusta 1900-luvun puoliväliin, jolloin menneisyydestä saadulla tiedolla oli erityisen suuri merkitys monien valtioiden ja yhteisöjen suuntautumisessa tulevaisuuteen. (Hartog 2015, xv–xvii). Historismin kulta-aikana syntyivät esimerkiksi modernien valtioiden muisti-instituutiot, kuten museot, arkistot, vuosipäiväperinteet, ja historialliset monumentit. Historia tiedon tuottamiseen tähtäävänä toimintana muuttui kronikoinnista akateemiseksi tutkimukseksi, historiankirjoitus ”kansalliseksi muistiksi” ja historia yhdeksi tärkeimmistä koulujen oppiaineista. Muistomerkeistä, museoista ja muistopäivistä tuli kansaa yhdistäneitä ja aiempaa osallistavampia mutta samalla yhteisöön kuulumattomien ja erilaisten vähemmistöjen osalta myös ulossulkevia instituutioita.

Hartog’n mukaan muistin kategorian nouseminen historian haastajaksi kylmän sodan aikana ja erityisesti 1970- ja 1980-luvuilla vaikutti suuresti siihen, miten ympäri maailmaa on sittemmin suhtauduttu menneisyyteen. Toisen maailmansodan jälkeen tapa tarkastella menneisyyttä ikään kuin osana nykyisyyttä päätti ”historismin valtakauden”. Tätä laajentunutta nykyisyyttä luonnehtivat Hartog’n mukaan kolmannen vuosituhannen alullekin tyyppilliset kollektiivisen muistamisen ilmiöt, kuten kulttuuriperinnön suojeleminen, kaikenlaisten menneisyyden jäänteiden luokittelu ja säilyttäminen sekä pakkomieliteinen tarve olla unohtamatta mitään. (Mt., 6–7.) Kun modernismin aikakaudella historia oli heijastuspinta ja toinen maailma, jonka virheistä tuli oppia ja edistyä, nyt menneisyys kuvitellaan usein sellaiseksi, että se vastaa nykyihmisen ihanteita ja unelmia. Tällaista presentismin läpikäymistä historian käyttöä esiintyy poliittisen ja ideologisen kartan eri reunoilla, ja se kertoo ainakin siitä, että tulevaisuus orientaation kohteena on muuttunut monille epämiellyttäväksi.

Historialliseen ajatteluun kuuluvat myös historian tapahtumien ainutkertaisuuden ideaa ja historian lineaarisuutta kiistämään pyrkivät ajatusmallit. Sellaisia ovat esimerkiksi historialliset analogiat ja metaforat, joiden avulla nykyhetkessä koettua pyritään ymmärtämään rinnastamalla se menneisyydessä tapahtuneisiin asioihin. Silti vähintään yhtä tärkeitä ovat myös erot, kuten alun Hongkong-esimerkin kiinalaistulkinta antaa ymmärtää. Voisi jopa väittää, että syklistyyteen keskittyminen on poliittisessa ajattelussa suorastaan vaarallinen ajatus, joka jättää tilanteen erot ja ainutkertaisuuden huomiotta. Edward Hallett Carrin kuuluisa esimerkki koskee bolševikkeja, jotka olivat hyvin tietoisia Ranskan vallankumouksen päätyemisestä Napoleonin yksinvaltaan. Tämän takia he vierastivat Trotskia, joka muistutti häntä eniten, eivätkä huomanneet Stalina, joka muistutti häntä vähiten. (Carr 1963, 74–75.) Prosessin voi sanoa olleen versio Hegelin ja Marxin kautta tutuksi tulleesta tragedian toistumisesta farssina.

Historian käyttöä on myös tapahtumien toistumisen ja toistamisen mahdollisuus. Propagandatutkimuksissa on jo todistettu, kuinka totta ja tavanomaista on vaikea erottaa. Toiston vallassa pätee suoranainen kiellon tai oikaisun mahdottomuus: kiello ”älä ajattele elefanttia” tuo jo väistämättä mieleen elefantin ja tarkoittaa, että ajattelit jo sitä (Pörsti 2017, 144, 244). Tunnettu on DDR:n johtajan Walter Ulbrichtin toteamus kesäkuun puolivälissä 1961, ettei kukaan aio rakentaa muuria (”Niemand hat die Absicht, eine Mauer zu errichten”). Kieltävä lausahdus tuli paljastaneeksi asioiden todellisen laidan.

Ketkä käyttävät historiaa?

Historian käyttäjiksi henkilöityvät mediassa vahvat poliitikot ja muut näkyvät vallankäyttäjät. Harvemmin sellaisiksi mielletään historian kanssa tekemisissä olevat virkamiehet ja instituutiot ja vielä harvemmin tavalliset ihmiset. Tämä johtuu paljolti siitä, että historian käytöllä tarkoitetaan usein politiikkaan liittyvää, joskus räikeääkin, ”historiapoliittikkaa”. Näkyvimpiä esimerkkejä ovat valtioiden säätämät lait, jotka puuttuvat historiallisten symbolien tai käsitteiden julkiseen käyttöön tai mielipiteisiin esimerkiksi tapahtumien ja niitä koskevien selitysten todenperäisyydestä (vrt. Garton Ash 2016, 24–35).

Siksi historian käytöstä puhuttaessa on tärkeää määritellä, keitä kulloinkin ovat viitattut ”käyttäjät”. Ovatko he esimerkiksi jonkin asian kannattajia vai vastustajia tai voittajia vai häviäjiä? Poliitikassa röyhkeäkin historian käyttö, jopa suoranainen vääristely, nähdään yleensä helpommin ”heissä” kuin ”meissä” olivat nämä sitten yksilöitä, ryhmiä tai jopa toisia valtioita. Esimerkiksi Karjalan Sandarmohin kaivauksilla kunnostautuneen, vuonna 2012 perustetun Venäjän sotahistoriallisen seuran tavoitteena on pyrkiä estämään sotahistorian vääristely-yritykset ja lisätä venäläisten tietämystä omasta historiastaan (Paananen 2019). Tällöin taistellaan identiteetistä ja määrittelyvallasta, mutta samalla pitäisi ratkaista myös kysymys, josko kieltämisen kieltäjät itse syyllistyvät fiktion levittämiseen ja historian vääristelyyn.

Reinhart Koselleckin (1988, 27–57) teesin mukaan huolimatta siitä, että ”voittajat” kirjoittavat historian, ”häviäjät” pitävät huolen siitä, että tutkimus edistyy metodologisesti, uusien näkökulmien kautta. Tätä kautta historian käyttö liittyy myös kokemukseen ja siihen, kenen kokemukset pääsevät esille. Koselleckin mukaan demokratiassa historiaa kirjoittavat sekä voittajat että häviäjät, mutta aina kysymys ei ole näin yksinkertainen. Sotien ja vallankumousten jälkeen historiankirjoitus noudattaa usein ja kauan voittoisan osapuolen käsitystä. Näin on tapahtunut riippumatta siitä, onko yhteiskuntajärjestelmä demokratia, diktatuuri tai jotakin siltä väliltä (ks. Grönholm & Nyyssönen 2019; 2018, 161–163).

Historiallisia kertomuksia rakentavat ja ylläpitävät kuitenkin monet jo työnsä puolesta. Journalistit kiteyttävät menneitä tapahtumia ja tekoja muotoon, joka rakentaa uutiselle tai ajankohtaiselle johdonmukaiselta vaikuttavan tulkintakehyksen. Myös taiteilijat, kirjailijat ja käsikirjoittajat hyödyntävät lähipiiriinsä tai muun yhteisön kokemus- ja perimätietoa sekä dokumentoitua faktatietoa luodakseen uskottavan fiktion.

Historiallisen tiedon ammattilaiset, kuten historiantutkijat, museo- ja arkistovirkailijat sekä historianopettajat käyttävät niin ikään historiaa. Jos tutkijoiden intressiä ohjaavat tiedon ja ymmärtämisen halu, niin muisti-instituutioissa nousevat tärkeimmiksi kysymyksiksi muis-

tettävien asioiden merkitys sekä oman aikansa kontekstissa että tulevaisuuden perspektiivissä. Historianopetus puolestaan on ollut modernin historismin aikakaudella pitkään paitsi tutkimustiedon omaksumiseen ja ymmärtämiseen tähtäävää toimintaa, myös kansakuntaa yhdistävien historiakertomusten tuottamista ja ylläpitämistä. Viime aikoina mukaan ovat tulleet myös tutkimusmenetelmiin ja aineistoihin tutustuminen, historiatietoisuuden lisääminen sekä kriittinen asennoituminen historiakertomuksia kohtaan. (Esim. Rantala & Ahonen 2015, 46–57, 65–70.)

Vallanpitäjät keisareista kansanedustajiin ovat asemissa, joissa historiallisen tiedon käyttö on monimuotoista. Tämä ilmenee esimerkiksi tiedon saatavuuden hallintana ja sisällön manipulointina. Poliittista ohjausta ovat puuttuminen muistamisen oikeutukseen sekä muistamisen tapojen ja sisältöjen hallintapyrkimykset. Myös erilaisilla yhteisöillä, ulottuen suvuista ja yhdistyksistä valtioihin ja kansainvälisiin yrityksiin, on tarve tuottaa ja hallita menneisyyttään koskevaa tietoa. Onkin selvää, että historiallisen tiedon tuottaminen ja käyttö eivät koskaan ole olleet vain asiantuntijoiden työtä eivätkä heidän yksinoikeutensa. Oikeastaan kaikki toimijat käyttävät jollakin tavalla ja tasolla tietoa ja fiktiivisiä historiakertomuksia.

Erilaisiin yhteisöihin kuuluvina ja erilaisia historiakertomuksia omaksuneina arvioimme uusia kokemuksia ja faktoja suhteuttaen niitä aiempaan tietoon ja ymmärrykseen menneisyydestä. Tästä johtuen monet identiteettiä rakentavat harrastukset ja aktiviteetit liittyvät suoraan siihen, miten suhtaudumme menneisyyteen. Tällaisia ovat esimerkiksi sukututkimus, kulttuuriperinnön vaaliminen, historiallinen roolipelaaminen, retroilmiöt muodissa ja viihteessä sekä ylipäänsä kaikenlainen historiakulttuurin harrastaminen. Aktiviteetit voivat olla yhtä lailla postmodernin leikin ja ironian värittämiä, lämminhenkisen nostalgian siivittämiä ja jopa koetun trauman tai menetykseen liittyvän melankolian raskauttamia. (Ks. Grönholm & Paalumäki 2015, 24–28; Rantala & Ahonen 2015, 14–18, 39.)

Historian käyttö sodassa ja rauhassa

Sodat edustavat historian käytön järeää muotoa ”omien” taisteluhengen nostattamiseksi ja vastustajan mustamaalaamiseksi. Sotaa koskevissa keskusteluissa mainitaan usein Arthur Ponsoyn tunnetuksi tekemä lause: ”Ensimmäisenä sodassa kuolee totuus” (”When war is declared, truth is the first casualty”). Konflikti sinänsä voi olla pitkäkin historialtaan, ja jo aiemmin koetut vääryydet saatetaan nostaa ruokkimaan akuuttia vastakkainasettelua. Oma kerroksensa ovat jälkeempinä käyty symboliset historiasodat, kuten Saksan liittotasavallan 1980-luvun *Historikerstreit*, jossa esiin nousi kiista siitä, oliko maan natsimenneisyyttä ja holokaustia käsitelty julkisuudessa jo liikaakin.

Rauha voi puolestaan lisätä monimuotoisempia tulkintoja historiasta, ymmärrystä vastustajan tulkinnoista ja myös yhteisymmärrystä menneisyydestä. On pohdittu paljon sitäkin, missä määrin armahdus (*amnestia*) merkitsee unohdusta (*amnesia*). Lyhyellä tähtäimellä jonkinlainen muistinmenetyks lieneekin välttämätön, josta esimerkkinä on Espanjan siirtyminen demokratiaan diktaattori Francisco Francon valtakauden jälkeen. Tosin Espanjassakaan tämä ei merkinnyt sitä, etteikö esimerkiksi sisällissodasta olisi kiistelty vielä viime vuosinakin.

Rauha voi silti olla myös eräänlaista historian ”kumpujen yössä” tapahtuvaa sotaan valmistautumista. Kumpujen yö viittaa taiteilija ja upseeri Aarno Karimon kansallismieliseen 1930-luvun teossarjaan kuvitteellisten henkilöiden sankaritarinoista ja kohtaloista. Samalla asialla oli myös yliopisto, josta nostamme esille erityisesti Suomen historian professori Jalmary Jaakkolan, joka loi nuorelle tasavallalle pitkää muinaisuuteen ulottuvaa historiaa. Historian ohella hän käytti lähteinä kansanrunoutta, mytologiaa ja jopa mielikuvitusta. Heinäkuussa 1941 Jaakkola päivitti esipuheensa presidentti Risto Rytin pyynnöstä laatimalleen julkaisulle *Suomen idänkysymys*. Fennoskandian käsitteellä, historiallisella Kalevalalla ja lännen etuvartiolla Jaakkola perusteli Suomen aluevaatimuksia Kuolassa ja Itä-Karjalassa – karttojen lisäksi muita lähdeviitteitä väitteille ei ole. Osmo Jussila on luonnehtinut Jaakkolaa yhdeksi merkittävimmistä Suur-Suomen historioitsijoista. (Jussila 2007, 38–41, 59–70; Jaakkola 1942, 1–15).

Seuraavaksi esittelemme lähinnä suomalaisin esimerkein kolme tapaa käyttää historiaa, ottamatta kantaa niiden moraaliseen ulottuvuuteen: loppuun saattaminen, vuosipäivät ja tiilinteko. Loppuun saattamisesta ensimmäisenä esimerkkinä on marsalkka Mannerheim, jonka antamista päiväkäskyistä erottuu erityisesti kaksi: talvisodan alun päiväkäsky ja niin sanottu miekantuippipäiväkäsky. Näistä ensimmäisessä eli päiväkäskyssä 1.12.1939 uusi tilanne liitettiin nopeasti sotien jatkumoon: ”tämä sota ei ole mitään muuta kuin Vapaussotamme jatkoa ja loppunäytös” (Kaskimies 1942; Karjalainen 2015, 148). Mannerheim oli käynyt vapaussotaa vuonna 1918, eikä hänelle ollut merkitystä sillä, missä määrin sota oli luonteeltaan sisällissota. Aiemmalle tsaarin kenraalille vihollinen oli nyt vuosisatainen vainolainen, joka ”jälleen hyökkää maahamme”.

Enemmän keskustelua on herättänyt Mannerheimin miekantuippipäiväkäsky. Se alkaa viitteellä helmikuuhun 1918, jolloin ”lausuin Suomen ja Vian karjalaisille, etten tulisi panemaan miekkaani tuppeen ennen kuin Suomi ja Itä-Karjala olisivat vapaat”. Alkuperäisissä, miekkavalapuheena tunnetuissa, Antrean rintamalla 23.2.1918 lausutuissa sanoissa ei ole tosin mitään historiallista. Mannerheim ei myöskään puhunut vielä vuosisataisesta vihollisesta, vaan Leninin roistoista ja kätyreistä: “[...]jetten pane miekkaani tuppeen, ennenkuin laillinen järjestys vallitsee maassa, [...] ennenkuin viimeinen Leninin soturi ja huligaani on karkotettu niin hyvin Suomesta kuin Vian Karjalastakin. Luottaen oikeaan jaloon asiaamme, luottaen urhoollisiin miehiimme ja uhrautuviin naisiimme luomme me nyt mahtavan, suuren Suomen.” Jo aikalaisetkin arvostelivat marsalkkaa siitä, että ylipäällikön olisi kannattanut välttää poliittisen julistuksen antamista – se olisi kuulunut tasavallan presidentille tai pääministerille (vrt. Karjalainen 2015). On myös saivarreltu siitä, oliko heinäkuussa 1941 kyseessä Suur-Suomi vai jo vuonna 1918 mainittu suuren Suomen luominen – käsky puuttuukin 1942 julkaistusta päiväkäskykokoelmasta (Kaskimies 1942).

Presidentti Ryti ei hänkään säästellyt sanojaan maan jouduttua ”raa’an hyökkäyksen kohteeksi”. Retorisessa loppunousussa historian todistus ja ikuisuus haettiin avuksi:

Vuosisadat ovat osoittaneet, että paikalle, minkä kohtalo on kansallemme antanut, ei pyryvästä rauhaa ole voitu saavuttaa. Idän paine on aina ollut meitä vastassa. Tämän paineen helpottamiseksi, ikuisen uhkan hävittämiseksi, tulevien sukupolvien onnellisen ja rauhal-

lisen elämän turvaamiseksi me nyt käymme taisteluun. Ja meillä on tällä kerralla ehkä paremmat mahdollisuudet onnistumiseen kuin kenties milloinkaan ennen. (Ryti 1941.)

Rytin puhe on linjassa aiemmin mainitun Jalmari Jaakkolan teoksen kanssa: oman asian oikeutus rakennettiin suorastaan ammoisista ajoista saakka.

Marsalkka Mannerheim kävi aluksi myös pyhää sotaa, kuten tutkija Jouni Tilli (2014) on osoittanut. Ensimmäisessä jatkosodan päiväkäskyssään 28. kesäkuuta 1941 Mannerheim kutsui suomalaisia pyhään sotaan: ”Kutsun Teitä kanssani pyhään sotaan kansakuntamme vihollista vastaan [...] Saksan mahtavien sotavoimien rinnalla ja asetovereina vakain mielin ristiretkelle vihollistamme vastaan.” Nykylukijalle pyhän sodan merkityksessä korostuu islam, mutta aikalaisittain mukana oli paitsi sodan pyhyys myös historian käyttönä ristiretket, joiden alkuperäisenä tavoitteena oli Jerusalemin takaisin valloitus kristityille. Olkoonkin, että tämäkin historian käyttö oli kovin korkealentoista retoriikkaa, Reinhart Koselleckin (2004, 57) mukaan politiikassa sanat ja niiden käyttö ovat tärkeämpiä kuin mitkään muut aseet. Kun sota on perinteisesti politiikan jatkamista muilla keinoin, ei poliittisten johtajien puheiden merkitystä kannata aliarvioida.

Sotilaista kenraali Paavo Talvela tarkasteli aikalaismerkintöjään kohua herättäneissä muistelmissaan 1970-luvulla. Mukana on kohta, jossa historian eri kerrokset nousevat esiin: Talvelan edellisestä retkestä oli kulunut 19 vuotta ja nyt Karjalan vapautus näytti valoisakin valoisammalta. Muistelmien mukaan Talvela halusi pitää omakohtaisen hartaushetken Kustaa Aadolfin yli 300 vuotta aiemmin asettamalla rajapyykillä, mutta paikalle sattunut filmaaja häiritsi tilaisuutta (Talvela 1976, 386–387). Tietoisuus historiasta oli toimijalla läsnä, ja epäilemättä muistin paikoille palaaminen voi aiheuttaa subliimin kokemuksen.

Valtavat muistot kohosivat rintaani... Kun heimosodat loppuivat, työskentelin Karjalan asian hyväksi ja koetin pitää yllä vapautusyritysten ylvästä muistoa. Salmin sankaripatsas oli kokonaan minun työtäni... Pidin paljastustilaisuudessa tulisen puheen isänmaasta ja Karjalasta, joka julkaistiin sitten lehdissä epäjohdonmukaisena selostuksena ja joka aiheutti selkkauksen ryssän ja Suomen välillä. (Mt., 361.)

Toinen tässä esiteltävä käyttötapa ovat vuosipäivät ja merkivuodet, joilla on oma toistuva historiansa ja joihin liittyviä tilaisuuksia voi pitää tavallista merkittävimpinä (vrt. Nyssönen 2016, 126–133). Kuuluu on valokuva Ranskan presidentti Francois Mitterrandista ja Saksan liittokansleri Helmut Kohlista käsi kädessä Verdunissa syksyllä 1984. Myös toisen maailmansodan loppua on muisteltu näyttävästi tärkeimpinä merkkivuosina. Kansainvälisessä politiikassa tätä himmentää juhlimisen tarkka ajankohta: lännessä 9. toukokuuta on muotoutunut Eurooppa-päiväksi, kun Venäjällä ja Valko-Venäjällä se on Voiton päivä. Venäjän juhlintaa ovat varjostaneet useana vuonna itäisten EU-maiden boikotit ja johtajien kitkerät kommentit esimerkiksi siitä, kuinka toinen maailmansota päättyi Baltiassa vasta vuonna 1991 tai jopa vuonna 1994, viimeisten Venäjän joukkojen poistuttua alueelta (Mälksoo 2009). Myös valtion ikään vetoaminen on tyypillistä historiaretoriikkaa. Tunnettu on Richard Nixonin vierailu Moskovan amerikkalaisia tuotteita esitelleillä kulutustavaramessuilla, jolloin hän sanaili

Nikita Hruštšovin kanssa. Jälkimmäinen uhkui tulevaisuudenuskoa ja puolustautui sillä, että Neuvostoliitto on valtiona paljon nuorempi kuin Yhdysvallat – vasta 42 vuotta.

Osa merkkipäivistä jää unholaan poliittisten voimasuhteiden muuttuessa: YYA-sopimuksen (6.4.1948) merkkipäivä oli juhla, jota ennen toista maailmansotaa ei olisi voitu kuvitella vietettäväksi, mutta joka määräiti politiikkaa sodan jälkeen. Oma tutkimuskohteensa olisivat vuosipäivinä pidetyt puheet ja niissä tapahtuneet muutokset. Tässä nostamme kuitenkin esiin tavallista tärkeämmän vuoden 1973. Tuolloin sopimuksesta oli kulunut 25 vuotta. Presidentti Urho Kekkosen puhe on sikäläkin merkittävä, että sitä on tulkittu paitsi esittäjänsä puuttumisena historian tutkimukseen, myös yrityksenä kirjoittaa lähihistoria uudelleen. Historian käytön kannalta puhe sisältää niin pyrkimyksen muovata historia yhteneväiseksi nykypolitiikan kanssa kuin ajatuksen siitä, että oikeaan osunut historiallinen analyysi hyödyttää tulevaisuutta:

Oikea synteesi menneisyydestä ei ole kuitenkaan vain historian kirjoittamista varten. Se on tärkeä, hyödyllinen ja opettavainenkin nimenomaan sen vuoksi, että sen perusteella voidaan tehdä päätelmiä tulevaisuudesta. Pidän ilmeisenä, että mainitsemi uusi näkemys omalta osaltaan vahvistaa luottamustamme Suomen ja Neuvostoliiton välillä vallitsevan keskinäiselle ymmärtämykselle perustuvaan yhteistyöhön. (Kekkonen 1973.)

Historian käytön ja tässä tapauksessa ”opetusten” osalta tämä on kiinnostavaa kahdella tavalla. Yhtäältä se näyttäytyi edistyksenä eli pyrkimyksenä erottautua menneisyydestä. Toisaalta mukana oli myyttinen 1930-luku pelkoineen, joka on silloin tällöin läsnä myös nykyisissä poliittisissa keskusteluissa (Hett 2019). Puhetta on arvosteltu myöhemmin, mutta välitöntäkin kritiikkiä tuli. Esimerkiksi *Helsingin Sanomien* pääkirjoituksen ”Menneisyys ja nykyisyys” mukaan kyse oli niin läheisestä menneisyydestä, ettei sitä ole kirjoitettu valmiiksi. Juhlapuheessa vaarana on poliittisesti tarkoituksenmukaisen jälkiviisauden sivumaku (*Helsingin Sanomat* 7.4.1973; vrt. Salminen & Vanhanen 1996, 118).

Vaikka puhetta on tulkittu vihjauksena mahdollisuudesta välttää talvisota, näin pitkälle Kekkonen ei mennyt. Puhe oli kriittinen katsaus sotaa edeltäneeseen historiaan aina vuoteen 1948 asti. Kekkonen aloitti tarkastelunsa vuodesta 1937 tarkoituksenaan osoittaa, että Neuvostoliitto defensiivisen ulkopoliittikkansa mukaisesti pyrki suhteissaan Suomeen sopimusteitse aikaansaatavaan naapurussuhteiden järjestelyyn. Kekkosen mukaan keskustelut katkesivat Suomen osoittamaan mielenkiinnon puutteeseen.

Olen edellä yya-sopimuksen esivaiheista puhuessani esittänyt näkökohtia, jotka saattavat, kun asioita käydään ennakkoluulottomasti, laajempia historiallisia yhteyksiä silmälläpitäen tutkimaan, muodostaa pohjan uudelle näkemykselle erästä lähihistoriamme ratkaisevimasta vaiheesta. Sellaisen etsimistä ja esittämistä ei ole torjuttava sen vuoksi, että se ei ole meillä tähän saakka vallinneiden käsitys- ja selitystapojen mukainen. (Kekkonen 1973.)

Tutkijoita opastava puhe tuli mahdollisimman arvovaltaiselta taholta, olkoonkin, että kolme viikkoa myöhemmin ilmestynyt väitöskirja vahvasti monilta osin presidentin esittämiä näkemyksiä. Juhani Suomen (1998, 266–269) arvion mukaan puheen vastaanotossa näkemystä tukevat menivät pitemmälle kuin Kekkonen oli esittänyt. Vallankäytön kannalta

katsottuna tapahtui se, että lakitieteen tohtori määritteli tieteen ulkopuolelta tutkimukselle uuden avauksen ja keskeisen tehtävän, joka tässä tapauksessa oli tietyn tapahtumasarjan takana olevien motiivien etsiminen.

Metodisesti on mahdollista jossitella, mutta löysien vaihtoehtohistorioiden sijaan on jositeltava niin vähän kuin on mahdollista. Akateemisena metodina kontrafaktuaalinen pohdinta toimii periaatteessa kyllä–ei-vastausten perusteella, jolloin jokainen kysymys johtaa aina kahteen uuteen vaihtoehtoon ja sitä kautta yhä hontelompaan pyramidirakenteeseen (Tetlock ym. 2009). Siksi jossitteluun perustuva asioiden legitimointi onkin historian käyttöä *par excellence*. Esimerkiksi John F. Kennedyn salamurhan epäonnistuminen ei olisi välttämätöntä tehnyt Yhdysvaltoja yhtään sen paremmaksi yhteiskunnaksi.

Kolmantena historian käyttötapanana sodan ja rauhan kysymyksissä ovat tilinteot: Kekkonen puhe voidaan nähdä myös aiemmin mainittuna tilintekoyrityksenä aikakauteen, josta 1970-luvulla oli kulunut suunnilleen yhden sukupolven kokemuksen verran. Neuvostoliiton romahdettua Kekkonen itse on joutunut myös monenlaisen tilinteon, mutta toisaalta myös ihailun kohteeksi. Sinänsä kysymys tilinteosta on hyvin moninainen: missä määrin tilinteko edellyttää jo vallan vaihtumista tai jonkinlaista järjestelmän muutosta?

Suomessa on viime aikoina puhuttanut suomalaisten SS-miesten toimien tarkempi tarkastelu. Keskustelussa on samantapaisia elementtejä kuin sisällissodan tutkimuksessa vielä 1980-luvulla, kuten ajatukset, joiden mukaan asioita on tutkittu jo riittävästi eikä vanhojen haavojen repiminen palvele ketään. Historian ja politiikan aloilla on kuitenkin epäuskottavaa väittää jotakin jo lopullisesti selvitettyiksi: Hayden Whiten (1999) mukaan jokin on tutkittu loppuun vasta sitten, kun sen kaikki puolet, eli tavallaan myös tulevat, on käyty läpi. Nyt SS-miesten perilliset katsovat, että kaikki vapaaehtoiset olisi leimattu potentiaalisiksi rikollisiksi (Holopainen & Liesinen 2019, 41). Kun yksiselitteisiä todisteita suomalaisten SS-miesten teoista ei toistaiseksi ole löytynyt, on julkisuudessa väitely yksittäisen ja yleisemmän todennäköisyyksistä: ”on mahdollista, että yksittäiset [...] osallistuivat” tai ”eräiltä osin myös osallistuivat” (Manninen 2019). Samanlainen oli myös Lappeenrannan Huhtiniemen tapaus, jossa yksiselitteisiä todisteita salaisten kenttäoikeuksien toiminnasta kesällä 1944 ei löytynyt (vrt. Arponen & Meuronen 2006).

Epistemologisesti edellisiä esimerkkejä kaltevammalla pinnalla oli kuitenkin Yhdysvaltain puolustusministeri Donald Rumsfeld, joka puolusteli kokonaisen sodan aloittamista sillä, että todisteiden puuttuminen ei todista sitä, etteikö ilmiö olisi voinut tapahtua tai olla olemassa. Rumsfeldin (2002) puolusteluissa tiedon (engl. *known knowns*) lisäksi olemassa on sekä asioita, joista tiedämme, että emme tiedä (engl. *known unknowns*) sekä sellaisia, joista emme tiedä, ettemme tiedä (engl. *unknown unknowns*). Tarkoittaako jälkimmäinen pelkkää luuloa toiminnan perusteena vai viisasta nöyryyttä toiminnan yllätyksellisyyden edessä, jää tässä ratkaisematta.

Historian käytön ulottuvuudet

Seuraava historian käytön tasojen ja muotojen, ehkä myös tavoitteiden, tunnistamisen työkaluksi tarkoitettu typologia pohjautuu Klas-Göran Karlssonin (1999, 57–61), Meike Wulfin

(2008, 223–225; 2010, 247–249) ja Pertti Grönholmin (2011, 36–37) pohdintoihin historiallisen tiedon ja kertomusten käyttötavoista. Karlsson (esim. 1999) ja Ulf Zander (esim. 2018) ovat kehittäneet typologiaa omilla tahoillaan, mutta tämä versio perustuu pääasiassa Grönholmin (2011; 2012) ja Wulfin (2008; 2010; 2016) erikseen ja yhdessä (Wulf & Grönholm 2010) tekemään työhön. Siihen ovat vaikuttaneet myös muun muassa sosiaalipsykologi James Wertschin käsitykset historiallisista kertomuksista yhteisön kulttuurisina työkaluina ja historianfilosofi Geoffrey Cubittin pohdinnat historian käytöstä. Typologiassa eritellään historian eksistentiaalisia, moraalisia, poliittisia ja ideologisia ulottuvuuksia. Laajasti ajateltuna kaikkia näitä ulottuvuuksia voidaan pitää poliittisina, vaikkakaan ei pelkästään poliittisina. Tässä poliittisella ulottuvuudella tarkoitetaan erityisesti välineellistä historian käyttöä päivänpolitiikassa ja politiikan suhdetta esimerkiksi historian tutkimuksen ja muistamisen instituutioihin.

On syytä korostaa, että vaikka unohtaminen ei ole tässä typologiassa omana kategorianaan, se on sisäänrakennettuna kaikkiin historiallisen tiedon käytön ulottuvuuksiin. Kuten Cubitt (2012, 49–50; 53–54) toteaa, se, mitä tapahtumia, kokemuksia, toimijoita ja tulkintoja historian kirjoittajat nostavat menneisyydestä esiin, osaltaan vaikuttaa siihen, mitkä asiat jäävät muistamatta ja lopulta unohduksiin. Lisäksi tietoja, tulkintoja ja kertomuksia painottamalla voidaan tietoisesti vaikuttaa siihen, mitä me muistamme. Tämä on tullut erittäin hyvin tutuksi esimerkiksi Viron tasavallan monivaiheisen vuosisadan aikana, kun muistomerkkejä on pystytetty ja kaadettu sekä historian tulkintaa säännelleitä ideologisia opinkappaleita nostettu ja kumottu täysin tietoisina siitä, mikä voima historiakertomuksilla, symboleilla ja tiedolla voi olla.

Typologian avulla tutkijoiden on helpompi eritellä historian käytön tehtäviä ja tarkoituksia. Typologia auttaa näkemään eroja siinä, miten erilaiset toimijat menneisyyttä tulkitsevat ja muistavat sekä millaisia muistamisen muotoja ja sisältöjä eri toimijoilla on ja miten ne muuttuvat ajan kuluessa.

Historian eksistentiaalinen ulottuvuus kiinnittyy sekä yhteisöjen sisäisiin että niiden välisiin kysymyksiin samastumisesta ja erottautumisesta. Historioista etsitään vastauksia kysymyksiin, keitä ja millaisia me olemme sekä mistä me tulemme ja mihin me olemme menossa. Historian eksistentiaalinen käyttö on tärkeä osa yhteisön itseymmärryksen, identiteetin ja imagon rakennusta sekä jäseniään sosiaalistavaa ja integroivaa toimintaa. Suurten kysymysten äärellä menneisyydestä rakentuu helposti samastumisen ja erottautumisen pelikenttä ja historiakysymyksistä tulee yhteisöön sitoutumisen mittari. Eksistentiaalisessa käytössä menneisyyttä koskeva tietämys ja kertomukset toimivat legendojen, symboleiden ja myyttien varastona, josta voidaan ammentaa aineksia yhteisön käyttöön niin hyvinä kuin huonoina aikoina. Historioista voidaan rakentaa myös yhteöllisiä *muistamisen* tapoja ja sisältöjä ohjaava kertomuksellinen perusta. Samalla historian esitykset ylläpitävät yhteöllisen itseilmaisun traditiota ja kulttuurisia työkaluja, kuten symboleja ja käsitteitä.

Eksistentiaalinen käyttö vetoaa vahvasti sekä yksilöllisiin että yhteisesti jaettuuihin tunteisiin. Eksistentiaalinen suhde menneisyyden tapahtumiin, paikkoihin ja ihmisiin voi rakentua esimerkiksi menetyksen tunteen ja surun (melankolia), järkyttävän kokemuksen (trauma), kaipuun ja kotiinpaluun (nostalgia), ironisen ja menneisyyttä de-mytologisoivan uudelleen-

löytämisen (retro) tai jopa inspiraation varaan. Niin irrallisuuden ja vihan kuin kuulumisen ja myötätunnon tunteet voivat toimia käyttövoimana historiaa tulkittaessa ja sen merkitystä painotettaessa. (Grönholm & Paalumäki 2015, 26–28.) Esimerkkejä eksistentiaalisesta käytöstä ovat muistomerkit, muistotilaisuudet ja juhluvuodet sekä paikkojen ja tapahtumien nimeäminen. Institutionalisoituna historian eksistentiaalinen käyttö ilmenee muun muassa muisti-instituutioiden, kuten arkistojen, kirjastojen ja museoiden toiminnassa, vaikka niillä on toki muitakin tehtäviä.

Kertomuksilla kulttuurisina työkaluina (Wertsch 2002, 55–62) on tärkeä asema eksistentiaalisten merkitysten rakentajina ja välittäjinä. Yhteisön arvojen ja käsitysten ylläpitämiseen ja välittämiseen erikoistuneita kerronnallisia rakenteita esiintyy kaikissa yhteisöllisissä kertomuksissa. Niitä hyödyntävät niin vallanpitäjien kuvaukset omasta roolistaan kuin kokonaisia sivilisaatioita käsittelevät kertomukset rappiosta ja edistyksestä tai kulta-ajasta ja perikadosta. Yhteisön historiakertomuksen alustoina toimivat James Wertschin mukaan niin sanotut skeemaattiset kerronnalliset alustat (engl. *schematic narrative template*). Kerronnalliset skeemat ovat tarinan pääpiirteet kiteyttäviä juonirakenteita, joihin voidaan integroida yhteisön kannalta keskeisiä tapahtumia ja kokemuksia. Skeemoja ovat esimerkiksi aggression kohteeksi joutuminen, vastarinta, uhrautuminen, voitto ja tappio sekä selviytyminen. (Ks. mt., 60–62, 86–116.)

Skeemat ovat tärkeä, mutta arkipäiväisyydessään helposti huomaamattomaksi jäävä osa historian käyttöä. Skeemat ovat nähtävissä esimerkiksi yhteisön käyttämissä käsitteissä, periodien nimityksissä ja fraaseissa, kuten ”sortokausi”, ”jatkosota”, ”vaaran vuodet”, ”jälleenrakennus”, ”liennytyt” tai ”länsi-integraatio”.

Valtion organisoimat Suomen tasavallan 100-vuotisjuhlallisuudet vuonna 2017 ovat oiva esimerkki identiteettiin, itseymmärrykseen ja yhteisöllisyyteen sekä niiden kerronnallisuuteen liittyvästä historian käytöstä. Tasavallan presidentti Sauli Niinistön juhluvuoden avannut puhe käsitteli menneisyyttä sekä tulevaisuutta paikoitellen hyvin eksistentiaalisin äänenpainoin. Niinistö aloitti puheensa tunteikkain kielikuvin luonnehtimalla tasavuosien esiin nostamaa, koko väestöä koskettavaa ajallisuuden kokemusta: ”Kukaan meistä ei ole kokenut tunnetta, kun me kaikki yhdessä täytämme tasan sata vuotta. Tänä vuonna tapahtuu niin paljon, ettei se jää keltään meistä jää huomiotta. Vähin erin, vuoden mittaan, se tunnelma vyöryy ylitsemme.” (Niinistö 2017a.) Itsenäisyys ja sen historia esiintyvät puheessa luonnonvoimaan verrattavana voimana, joka koskettaa koko kansakuntaa tunnetasolla.

Puheeseen sisältyy myös tiivistelmä kansakunnan historiakertomuksesta. Aluksi Niinistö muistutti, että suomalaisilla on paljon pidempi historia kuin vuosisata itsenäisyyttä. Hän totesi, että ”me tänne idästä ja lännestä aikanaan tulleet” ovat tulleet suomalaisiksi ja uskoi suomalaisten myös pysyvän suomalaisina nyt ja tulevaisuudessa (ma.). Niinistö rakensi sillan kaukaisempaan menneisyyteen ja samalla tuli todenneeksi suomalaisuuden syntyneen Suomessa, täällä asuneen väestön keskuudessa.

Yhtäältä Niinistö otti etäisyyttä vuosikymmenien mittaan monille sukupolville tutuksi tulleeseen kansallismieliseen kertomukseen nimittäessään itsenäisyyttä edeltävästä ajasta mieleen nousevaa kuvaa ”romantisoiduksi”. Toisaalta hän totesi ”jalon, ylevän ja rohkean

toiminnan oikean asian puolesta” koskettavan suomalaisia edelleen esimerkiksi kansallistunnetta ja kansakuntaa rakentaneen taiteen muodossa. Viitattuaan kansalaisyhteisöön ja sitä seuranneeseen vihanpitoon Niinistö kuvasi itsenäisyyden rakentuneen kansanvallan, tasavertaisuuden ja oikeudentunnon varassa. Niinistön mukaan ne antoivat vähitellen, erityisesti sotakokemusten siivittämänä, kaikille mahdollisuuden tuntee olevansa osa Suomea ja suomalaisuutta. ”Talvisodan ihmeen” hän tulkitsi osoitukseksi juuri tästä. ”Kansallinen eheys”, ”oikeudentunto” ja ”osallisuus” tulevat historiallisen kehityskaaren kokemusten kautta osaksi suomalaisuutta, johon Niinistön mukaan tulisivat 2010-luvulla kuulua myös ”arvostava” ja ”osallistumaan kutsuva” kansallistunne sekä ”myönteinen yhteenkuuluvuus”.

Huomattavasti huolestuneemmin äänenpainoin ja vertauskuvin Niinistön puhe tarttui keskinäisen luottamuspuolan, siirtolaiskriisin ja terrorismin keskellä kamppailleeseen Euroopan unioniin. Tätä kertomusta puheessa luonnehtivat uhkakuvat ja huoli unionin yhtenäisyyden murenemisestä. (Ma.)

Kaiken kaikkiaan Niinistö käyttää kansallista historiakertomusta – valikoiden ja tulkiten – kuten monet muutkin nykyajan liberaalien ja moniarvoisten yhteisöjen poliittiset johtajat. Silti erittelemällä julkisia historiapuheita siltä osin, millaisia tunteisiin, muistoihin ja kertomuksiin sekä yhteisön koheesioon vetoavia elementtejä niistä löytyy, on mahdollista havaita muutoksia suurten yhteisöjen jakamissa historiakertomuksissa. Lisäksi historian käytön eksistentiaalista tasoa analysoimalla on mahdollista arvioida muun muassa sitä, miten puhujan poliittiset arvot ja yhteisön yleinen henkinen ilmapiiri vaikuttavat historian tulkintaan puheessa.

Historian moraalinen ulottuvuus tarkoittaa menneisyyden kokemusten näkemistä laajakantoisten eettisten ja yhteiskunnallisten ratkaisujen oikeuttajana tai velvoittajana. Tällöin historiasta etsitään vastauksia kysymyksiin, kuten mikä on oikein ja mikä väärin, mitä menneestä voi oppia ja mitä pitää varoa. Lisäksi käsityksemme siitä, mikä omassa historiassamme on kunniaa ja mikä häpeällistä liittyy moraaliseen käyttöön. Tällöin historiallinen tieto nähdään absoluuttisena totuutena, johon vedoten voidaan esimerkiksi vaatia oikaisua vääryyksiin. Niin ikään historiaan vetoamalla voidaan peruuttaa tai palauttaa jonkin teon merkitys tai toimijan kunnia. Vertaamalla historiaa ja nykyisyyttä saatetaan muistuttaa ”historian opetuksista” ja varoittaa virheiden toistamisesta sekä etsiä moraalisesti oikeita ratkaisuja. Kun historiaa käytetään moralisoivasti, se näyttää usein joko oikeamielisten ja sankarien voitokulkuna tai väärintekijöiden ja epäonnistujien juonimana murhenäytelmänä.

Moraalinen historian käyttö vetoaa yhteisön oikeudentuntoon, arvoihin ja normeihin. Se on ilmiönä tuttu ajalta ennen modernia historiantutkimusta, jolloin historioiden merkitys kiteytyi juuri niiden moraalisiin opetuksiin. Historian tuli ilmentää yhteisön käsityksiä hyvästä ja pahasta. Silti lähihistoriankin tutkijalle moraalisten historia-argumenttien käyttö on hyvin tuttua. Esimerkkinä voidaan mainita, kuinka Baltian maiden poliittinen johto, Viron presidentti Lennart Meri kuuluvimpana, vetosi EU- ja Nato-jäsenyysneuvottelujen aikana vuosituhatien vaihteen molemmin puolin siihen, kuinka demokraattinen Länsi hylkäsi Baltian maat ja Itä-Euroopan 50 vuodeksi ja jonka velvollisuus on palata takaisin itäiseen Eu-

rooppaan (Meri 1997). Myös edellä esitellyt Mannerheimin jatkosodan päämääriin liittyneet tekstit ovat hyviä esimerkkejä tästä.

Presidentti Niinistön puhe vuoden 2017 itsenäisyyspäivänä (Niinistö 2017b) käytti historiaa paikoin hyvinkin velvoittavasti uhreihin, velvollisuuksiin ja suomalaisten kunniantuntoon vedoten. Puhe ”sotien myrskyistä”, itsenäisyyden lunastamisesta ”kalliilla hinnalla” sekä viittaaminen kansakunnan ”kohtalonhetkiin” on tyyppillisimmillään historian moraalista ja varoittavaa käyttöä. Lause ”Itsenäisyys on paitsi lahja, niin myös tehtävä” edelsi nykysuomalaisille esitettyä velvoitetta: ”Pitämällä Suomi ja suomalaiset hyvinvoivina ja maamme turvalisena elää, varmistamme kyvyn tehdä valintoja omista lähtökohdistamme jatkossakin”. Näin ajateltuna historia ja siihen sisältyneet koettelemukset paitsi velvoittavat jälkipolvia varautumaan ja ennalta ehkäisemään ongelmia, myös opettavat osoittamaan kunnioitusta ”aikaisempien sukupolvien työtä ja uhrauksia kohtaan”, kuten Niinistö muotoili.

Historian poliittinen ulottuvuus tarkoittaa, että historiallisen tiedon ja siihen vetoavan argumentaation avulla voidaan rationalisoida eli tehdä ymmärrettäväksi poliittisia toimia ja ratkaisuja sekä osoittaa yhteiskunnallisia puutteita ja tarpeita. Historiaan vetoamalla voidaan pyrkiä myös oikeuttamaan tietynlaiset valtasuhteet, valtajärjestelmät ja vallankäyttö yhteiskunnassa. Historiasta myös haetaan vastauksia kysymyksiin, kuten mitä pitäisi tehdä ja mitä ei pitäisi tehdä, kuka on oikeassa ja kuka väärässä. Valtaa legitimoiva historian käyttö on ollut tyyppillistä totalitaarisille ja autoritaarisille järjestelmille, mutta se ei ole vierasta muillekaan. Tästä on esimerkkinä toisen maailmansodan jälkeinen saksalainen käsite historiapolitiikka (*Geschichtspolitik*), joka viittaa paitsi historiallisen tiedon poliittiseen luonteeseen, myös siihen, miten ”menneisyyttä” – tarkkaan ottaen menneisyyden jäänteitä, tiedon lähteitä ja historiallista tietoa – on pyrittävä hallitsemaan (saks. *Vergangenheitsbewältigung*), jotta sitä ei käytettäisi ”väärin”. Myös historiallisen tiedon välineellinen käyttö jokapäiväisessä politiikassa, esimerkiksi jonkin poliittisen toimijan vahvistamiseksi tai heikentämiseksi vaalikampanjan aikana, kuuluu historian poliittiseen ulottuvuuteen.

Tuttua on esimerkiksi Neuvostoliiton ja Kiinan kommunistien ja Saksan kansallissosialistien täydelliseen kontrolliin pyrkinyt historiallisen tiedon ja sen käytön hallinta. Mutta historian poliittinen käyttö on arkipäivää demokratioissakin. Esimerkiksi käy Viron presidentti Toomas Hendrik Ilveksen vuoden 2007 Voitonpäivän (23.6.) puhe, jossa hän korosti, että pasifismiin tuudittautuminen ei Virossa kannata. Ilves viittasi huhtikuun 2007 Pronssisoturi-mellakoita seuranneisiin, Viroon kohdistuneisiin verkkohyökkäyksiin sekä tuolloin meneillään olleeseen Naton Afganistan-operaatioon. Ilves asetti nämä samalle jatkumolle vuosien 1918–1920 vapaussodan ja muiden traagisten kamppailuiden kanssa. (Ilves 2007c.) Viron valtiojohto on johdonmukaisesti nähnyt vuonna 2004 alkaneen Nato-jäsenyyden vahvasti historiallisessa perspektiivissä: jäsenyys on rationalisoitu ja legitimoitu Viron historian valossa, jossa ovat korostuneet etenkin virolaisten kokemukset yksin jäämisestä vuosina 1918, 1939–1940 ja 1944–1953. Edellä esitelty presidentti Rytin puhe jatkosodan alussa on vastaava esimerkki poliittisesta rationalisoinnista ja legitimoinnista.

Pronssisoturi-konfliktiin liittyen Ilves korosti, miten merkittävässä roolissa juuri ”historian hallinta” on ollut Viron kaltaisessa maassa, jossa suurella vähemmistöllä on valtaväestöön

nähdessä erilaisia käsityksiä historiasta. Ilves vaatikin keväällä 2007 perusteellista Viron neuvostoajan historian tutkimusta. Hänen mukaansa tilanne, jossa monet Virossa elävät nuoret eivät pidä Neuvostoliittoa Viron miehittäjänä vaan vapauttajana, on vakava haaste yhteiskunnalle. (Ilves 2007a.) Kiistan heikennettyä Viron ja Venäjän suhteita Ilves väitti Vladimir Putinin historiapolitiikan ja valtionationalismin nousun ruokkineen Viron väestöryhmien välistä historiakonfliktia ja eripuraa (Ilves 2007b). Myöhemmin Ilves jopa syytti Venäjää pyrkimyksestä pitää Viron venäjänkielinen väestö henkisenä panttivankinaan oman historiapolitiikkansa ja propagandansa avulla (Ilves 2008). Erityisen mielenkiintoisiksi Ilveksen ja muidenkin Viron presidenttien historiapuheet tekee se, miten niissä kuvastuu vahva tietoisuus historian poliittisen käytön voimasta ja riskeistä.

Historian ideologinen ulottuvuus kuvastaa sitä, miten erilaisten aatteiden ja ideologioiden piirissä historiallista tietoa ja kertomuksia voidaan käyttää oman opin keskeisten teesien tai dogmien vahvistamisessa sekä kilpailevan aatteen kyseenalaistamisessa ja kiistämisessä. Tyypillisiä historialle asetettuja kysymyksiä tässä yhteydessä ovat: mikä on totuus ja millainen on menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden suhde. Lisäksi ideologia määrittelee sitä, miten menneisyyttä pitää tulkita ja miten ei.

Myös ideologisoidun historian käytön taustalla on usein yhteisön jakama ja ylläpitämä kertomus tai myytti. Se voi olla esimerkiksi ideologian osaksi juurtunut käsitys muita lähtökohtaisesti ylempänä olemisesta, perustui se sitten sosiaalidarvinismiin ja rotuoppeihin (kansallissosialistinen Saksa) tai oppiin luokkasodasta ja maailmanvallankumouksesta (kommunistinen Neuvosto-Venäjä). Totalitaarisille ideologioille, kuten fundamentalistisille uskonnollisten tekstien tulkinnoillekin on tyypillistä, että historiasta ei ainoastaan valita omaa oppia tukevaa tietoa ja tulkintoja, vaan aktiivisesti pyritään estämään vaihtoehtoiset tulkinnat ja keskustelu menneisyydestä. Tällaisessa käytössä tapahtumien ja tekojen unohtaminen on usein aktiivista ja suunnitelmallista.

Kysymys ”perilliseksi” asettumisesta ja kysymys siitä, kenellä on ”oikeus” muistaa on kulttuurikohtainen ja merkitsee usein historian omimista. Itä-Euroopan kommunistipuolueet määrittelivät itsensä edistyksellisten perinteiden jatkajiksi. Unkarin tapauksessa tunnetaan, kuinka kommunistit asettautuivat viemään loppuun vuoden 1848 kansalliset pyrkimykset 1940-luvun valtataistelussa. Ajallisesti tämä asettui vuoden 1848 vallankumouksen ja vapaus-taistelun satavuotismuiston hyödyntämiseen. Tunnettu on myös kiista Saksan historian perinnöstä ja DDR:n osuus siihen, jota Seppo Hentilä (1992, 93–100) on analysoinut.

Esimerkkinä ideologisoidusta historian käytöstä liberaaleissa demokratioissa voidaan mainita se, kuinka monet entisen Neuvostoliiton ja Itä-Euroopan maat, ennen kaikkea Puola ja Baltian maat ovat symmetrisesti tuominneet neuvostokommunismia ja kansallissosialismin totalitaarisina ideologioina ja rikollisina järjestelminä historiallisiin kokemuksiinsa viitaten. Tästä symmetriasta Venäjä ei ole pitänyt, ja se aiheutti aluksi ymmärryskatkoksia ja kitkaa myös itäisten ja läntisten EU-maiden välillä. Näkemys on saanut laajempaa hyväksyntää EU:n sisällä viimeisen kymmenen vuoden aikana Venäjän asemoiduttua Vladimir Putinin hallinnon aikana yhä näkyvämmiin Neuvostoliiton suurvaltaperinnön ja venäläisen nationalismiin vaalijaksi. (Ks. Mälksoo 2009, 664–671; myös Karlsson ym. 2015, 9–50).

Elämän suuret kysymykset ja historian kerrokset

Historiallisella tiedolla ja kertomuksilla on tehty politiikkaa ja pelattu valtapelejä eurooppalaisessa kulttuuripiirissä jo vuosisatoja. Historiallinen tieto ja ymmärrys onnistumisista ja epäonnistumisista sekä syyllisistä ja uhreista ovat olleet käyttökelpoisia välineitä pyrittäessä heikentämään kilpailijaa tai vastustajaa. Poliittisia ovat myös kysymykset oikeista historian muistamisen tavoista ja sisällöistä. ”Mitä pitäisi tehdä ja mitä ei” sekä ”kuka oli oikeassa ja kuka väärässä” ovat kysymyksiä, jotka tuovat uskottavuutta ja auktoriteettia sille, joka antaa niihin tyydyttävän vastauksen. Historiallista tietoa virheistä ja laiminlyönneistä on kautta aikain käytetty vastustajien nujertamiseksi. Tärkeitä ovat yhä myös suuret kysymykset, kuten ”keitä ja millaisia me olemme”, ”mistä me olemme tulleet” ja ”mihin me olemme menossa”.

Historismi ja modernin historian tutkimuksen synty tekivät historiallisesta tiedosta, kertomuksista sekä historiatietoisuudesta tärkeän osan edistysajattelun ja tulevaisuudenuskon läpäisemää länsimaista kulttuuria. Vaikka vallankumoukset ja laajat yhteiskunnalliset reformit olivat irtiotta aiemmista arvoista ja järjestelmistä, nekin osoittivat, mistä kehitys oli lähtenyt liikkeelle ja mihin uudistukset ja uudet vallanpitäjät tähtäsivät. Nationalistiset ja sosialistiset liikkeet orientoituivat tulevaisuuteen ja niihin sisältyi usein samankaltaisia näkemyksiä historian merkityksestä ja voimasta, olivatpa kyseessä sorrettujen kansojen ja luokkien pyrkimykset täyttää oma, historiallisesti mielletty tehtävänsä tai opetukset menneisyyden voitoista ja tappioista. Rajanveto menneisyyteen tuli yhä tärkeämmäksi ja edellytti myös käsitystä siitä, millaista historiaa tuli opettaa tuleville sukupolville, kenen ehdoilla ja mistä näkökulmasta.

Kysymykset siitä, mitä menneisyydessä tapahtui sekä miten ja miksi se tapahtui, ovat perustavanlaatuisia silloin, kun tiedon ja ymmärryksen intressi ohjaa meitä. Tiedon intressi ja epistemologiset kysymykset siitä, miten me voimme saada menneisyydestä oikeata ja luotettavaa tietoa ja millainen tieto on merkityksellistä ja olennaista, ovat tarve, joka ohjaa paitsi historian tutkijoita ja -opettajia, myös muita ihmisiä historioiden äärelle.

Olemme edellä pyrkineet paitsi vastaamaan kysymykseen, mitä on historian käyttö, myös hahmottelemaan sitä, miten erilaiset historian käyttötavat ovat muotoutuneet ja millaisista yhteiskunnallisista tarpeista ja tilanteista ne kertovat. Artikkelissa on korostunut historian luonne ennen kaikkea menneisyyttä koskevan tiedon ja kertomusten esityksinä eli emme ole käyttäneet historiaa synonyymina menneisyydelle. Pikemminkin puhumme historioista (tietona, kertomuksina, kuvina ja käsitteinä) ja niiden hyödyntämisestä.

Jos jossakin päin perinteisen historian tutkijan voi vielä rankelaisittain sanoa pyrkivän kertomaan *wie es eigentlich gewesen ist*, historian käytön tutkija venyttää aikaperspektiiviä ja keskittyy myös siihen, kuinka historiaa on myöhemmin käytetty. Pierre Nora on kiteyttänyt tämän toisen asteen historian laajassa muistin paikkoja käsitelleessä tutkimuksessaan vuosina 1984–1992: “[...]eivät tapahtumat sellaisinaan vaan miten ne on nähty myöhempinä aikoina, pyyhitty muistista ja miten niiden merkitykset ovat ilmaantuneet uudelleen; ei menneisyys sellaisena kuin se on tapahtunut, vaan sen jatkuva uudelleenkäyttö, käyttö ja väärinkäyttö, sen vaikutus toisiaan seuraaviin nykyisyyksiin; ei traditio vaan tapa jolla perinne on muodostettu ja välitetty” (Kervanto-Nevanlinna 2016, 218–219; vrt. Nyyssönen 2016, 129–133). Vaikka yksittäinen tapahtuma päättyykin, niin kokemus jatkuu: jos historian tutkija tekee politiikasta

historiaa, niin politiikan tutkijalle riittää työtä jo siinä, kuinka eri toimijat tekevät historiasta politiikkaa.

Kun tutkimme historian käyttöä ja sen kerrostumia, tutkimme väistämättä myös kertomuksia, retoriikkaa ja propagandaa, ellei suoranaista historian väärinkäyttöä, jonka erotteleminen on jo sellaisenaan poliittismoraalinen kategoria ja vaatii määrittelyä (vrt. Nyysönen & Metsälä 2019). Siksi tämän artikkelin voikin päättää Joonas Pörstin kirjassa *Propagandan lumo* esittämiin ajatuksiin. Kaikki voi periaatteessa olla propagandaa, mutta varsinaisesti propaganda kukoistaa vain siellä, missä maaperä on jo valmiiksi otollista. Siksi kulttuuri ja sivistys ovat parhaita vastalääkkeitä propagandalle. Oman kuplan rajat ovat vaikeasti ylittävissä, mutta jos tiedämme ja myönnämme, että osa ajattelustamme perustuu aina stereotyyppioihin, olemme ehkä valmiimpia luopumaan omista ennakkoluuloistamme. (Pörsti 2017, 135, 169–170.)

Lähteet

- Agence France-Presse (2019): "Hong Kong 'Won't Be Repeat' Of Tiananmen Square Crackdown: Chinese Media". *NDTV*, 16.8.2019. <https://www.ndtv.com/world-news/hong-kong-wont-be-repeat-of-tiananmen-square-crackdown-says-chinese-media-2085767>, 28.9.2019.
- Arponen, Antti O. & Martti Meuronen (2006): *Teloitetut*. Jyväskylä: Gummerus.
- Carper, Gordon N. & Joyce Carper (1991): *The Meaning of History. A Dictionary of Quotations*. New York: Greenwood.
- Carr, Edward Hallet (1963/1961): *Mitä historia on*. Suom. S. Ahonen. Helsinki: Otava.
- Cubitt, Geoffrey (2012/2007): *History and Memory*. Manchester: Manchester University Press.
- Garton Ash, Timothy (2016): "Free Speech and the Study of History". Teoksessa: A. Bläfield (toim.) *The Use and Abuse of History*. Helsinki: Siltala Publishing, 24–35.
- Grönholm, Pertti (2010): "Muistomerkkejä ja kolarioivia kertomuksia. Vuoden 2007 pronssisoturikiista ja yhteisöjen kulttuuriset työkalut". Teoksessa: P. Grönholm & A. Sivula (toim.) *Medeasta pronssisoturiin. Kuka tekee menneestä historiaa?* Turku: Turun Historiallinen Yhdistys, 82–107.
- Grönholm, Pertti (2011): "Historia Viron valtiojohdon retoriikassa". *Idäntutkimus*, 3, 35–45.
- Grönholm, Pertti (2012): "Nostalgian ja utopian välissä. Historiallisen tiedon käyttö ja tehtävät Viron jälleenitsemisen kamppailuissa vuosina 1987–1991". *Historiallinen aikakauskirja*, 2, 171–187.
- Grönholm Pertti & Heino Nyysönen (2018): "Historioitsijat voivat auttaa ahtaiden kertomusten ja käsitysten avaamisessa". Teoksessa: R. Siirtola & A. Palm (toim.) *Yhdessä enemmän – Kriisien hallintaa kokonaisvaltaisesti*. Helsinki: WISE, 157–163.
- Grönholm, Pertti & Heino Nyysönen (2019): "Demokratiassa historiaa kirjoittavat sekä voittajat että häviäjät". *Turun Sanomat*, 2.1.2019.
- Grönholm, Pertti & Heli Paalumäki (2015): "Nostalgia ja utopia eurooppalaisessa kulttuurissa ja sen tutkimuksessa". Teoksessa: P. Grönholm & H. Paalumäki (toim.) *Kaipeava moderni. Nostalgian ja utopian kohtaamisia Euroopassa 1600-lv:ulta 2000-lv:ulle*. Turku: Turun Historiallinen Yhdistys, 9–38.
- Hartog, François (2015): *Regimes of historicity. Presentism and experiences of time*. Käänt. & toim. S. Brown. New York: Columbia University Press.
- Helsingin Sanomat* (1973). "Menneisyys ja nykyisyys". Pääkirjoitus. *Helsingin Sanomat*, 7.4.1973.
- Hentilä, Seppo (1992): *DDR valtio ilman kansaa*. Helsinki: VAPK.

- Hett, Benjamin Carter (2019): *Demokratian kuolema. Kuinka Hitler nousi valtaan*. Suom. T. Uschanov. Helsinki: WSOY.
- Holopainen, Pekka & Kalle Liesinen (2019): ”Suomalaiset SS-miehet: syyllisiä ilman todisteita”. *Kanava*, 4, 36–41.
- Ilves, Toomas Hendrik (2007a): The President of the Republic on the Anniversary of the Tartu Peace Treaty, Estonia Concert Hall, 2.2.2007. <https://vp2006-2016.president.ee/en/official-duties/speeches/2571-the-president-of-the-republic-on-the-anniversary-of-the-tartu-peace-treaty-2-february-2007-estonia-concert-hall/index.html>, 28.9.2019.
- Ilves, Toomas Hendrik (2007b): President of the Republic on the 89th Anniversary of the Republic of Estonia at Vanemuine Theatre, Tartu, 24.2.2007. <https://vp2006-2016.president.ee/en/official-duties/speeches/2575-president-of-the-republic-on-the-89th-anniversary-of-the-republic-of-estonia-24-february-2007-vanemuine-theatre-tartu/index.html>, 28.9.2019.
- Ilves, Toomas Hendrik (2007c): President of the Republic on Victory Day, Rapla, 23.6.2007. <https://vp2006-2016.president.ee/en/official-duties/speeches/2584-president-of-the-republic-on-victory-day-23-june-2007-in-rapla/index.html>, 28.9.2019.
- Ilves, Toomas Hendrik (2008): President of the Republic at the Conference „Different Memories – Common Future“, 21.11.2008. <https://vp2006-2016.president.ee/en/official-duties/speeches/2669-president-of-the-republic-at-the-conference-different-memories--common-future/index.html>, 28.9.2019.
- Jaakkola, Jalmari (1942): *Suomen idäntämyys*. 2. painos. Helsinki: WSOY.
- Jussila, Osmo (2007): *Suomen historian suuret myytit*. Helsinki: WSOY.
- Kalela, Jorma (2012): *Making history. The historian and uses of the past*. Basingstoke: Palgrave MacMillan.
- Kansikas, Suvi (2018): ”Historiapolitiikka ja vuoden 1918 muistaminen”. *Kleio*, 4, 28–29.
- Karjalainen, Mikko (2015): *Ylipäällikön päiväkäskyt*. Somero: Amanita.
- Karlsson, Klas-Göran (1999): *Historia som vapen: Historiebruk och Sovjetunionens upplösning 1985–1995*. Lund: Natur och kultur.
- Karlsson, Klas-Göran, Johan Stenfeldt & Ulf Zander (2015): *Perspectives on the entangled history of communism and nazism. A comnaz analysis*. Lanham: Lexington Books.
- Kaskimies, Einari (toim.) (1942): *Puhtain aseina. Sotamarsalkka Mannerheimin päiväkäskyjä vu. 1918–1942*. Helsinki: Otava.
- Kekkonen, Urho (1973): Tasavallan Presidentin puhe YVA-sopimuksen 25-vuotisjuhlassa 4.4.1973. <https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/8385/TMP.objres.3997.html?sequence=1&isAllowed=y>, 28.9.2019.
- Kervanto-Nevalinna, Anja (2016): ”Kaupunkirakentamisen historia politiikan muotona”. Teoksessa: A. Bläfield (toim.) *Historian käyttö ja väärinkäyttö*. Helsinki: Siltala, 218–232.
- Koselleck, Reinhart (1988): ”Erfahrungswandel und Methodenwechsel. Eine historisch-antropologische Skizze”. Teoksessa: C. Meier & J. Rüsen (toim.) *Historische Methode*. München: DTV, 27–57.
- Koselleck, Reinhart (2004/1979): *Futures Past. On the Semantics of Historical Time. Vergangene Zukunft: Zur Semantik geschichtlicher Zeiten*. Käänt. K. Tribe. New York: Columbia University Press.
- Lebow, Richard Ned (2008): ”The Future of Memory”. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 617(1), 25–41.
- Manninen, Tuomas (2019): ”Nyt iskevät everstit – väittely suomalaisista SS-miehistä jatkuu tulikivenkatkuisena”. *Iltä-Sanomat*, 16.7.2019.
- Megill, Allan (2007): *Historical Knowledge, Historical Error: A Contemporary Guide to Practice*. Chicago & Lontoo: The University of Chicago Press.

- Meri, Lennart (1997): President of the Republic at the Danish Foreign Policy Society: Estonia and the Integration of Europe, 4.8.1997. <https://vp1992-2001.president.ee/eng/k6ned/K6ne.asp?ID=4372>, 3.10.2019.
- Mälksoo, Maria (2009): "The Memory Politics of Becoming European: The East European Subalterns and the Collective Memory of Europe". *European Journal of International Relations*, 15(4), 653–680.
- Niinistö, Sauli (2017a): Tasavallan presidentti Sauli Niinistön uudenvuodenpuhe 1.1.2017. <https://www.presidentti.fi/puheet/tasavallan-presidentti-sauli-niiniston-uudenvuodenpuhe-1-1-2017/>, 28.9.2019.
- Niinistö, Sauli (2017b): Ylipäällikön päiväkäsky 6.12.2017. <https://www.presidentti.fi/uutinen/ylipaallikon-paivakasky-6-12-2017/>, 28.9.2019.
- Nyysönen, Heino (2016): "The Conflict Over the 1956 Anniversary in Hungary After 1956". Teoksessa: A. Bläfield (toim.) *The Use and Abuse of History*. Helsinki: Siltala Publishing, 126–153.
- Nyysönen, Heino (2017): *Tasavallan loppu? Unkarin demokratian romahdus*. Jyväskylä: Atena.
- Nyysönen, Heino & Brendan Humphreys (2016): "Another Munich We Cannot Afford: Historical Metonymy in Politics". *Redescriptions*, 19(2), 173–190.
- Nyysönen, Heino & Jussi Metsälä (2015): Historian uusi rooli kansainvälisessä politiikassa – onko sellaista? *Historiallinen aikakauskirja*, 113(3), 282–295.
- Nyysönen, Heino & Jussi Metsälä (2019): "Highlights of national history? Constitutional memory and the preambles of post-communist constitutions". *European Politics and Society*, DOI:10.1080/23745118.2019.1645425.
- Paananen, Arja (2019): "Venäjä sai Johan Bäckmanin avukseen 'Suomen teloittamien' kaivauksiin". *Ilta-Sanomat*, 21.8.2019. <https://www.is.fi/ulkomaat/art-2000006210665.html>, 28.9.2019.
- Pihlainen, Kalle (2011): "Historia, historiatietoisuus ja menneisyyden käyttö". *Kasvatus ja Aika*, 5(3), 5–17.
- Pörsti, Joonas (2017): *Propagandan lumo*. Helsinki: Teos.
- Rantala, Jukka & Sirkka Ahonen (2015): *Ajan merkit. Historian käyttö ja opetus*. Helsinki: Gaudeamus.
- Rumsfeld, Donald (2002): Defense.gov News Transcript: DoD News Briefing – Secretary Rumsfeld and Gen. Myers, United States Department of Defense (defense.gov). <https://archive.defense.gov/Transcripts/Transcript.aspx?TranscriptID=2636>, 28.9.2019.
- Ryti, Risto (1941): Suomen presidentti Risto Rytin radiopuhe 26. kesäkuuta 1941. http://heninen.net/sopimus/ryti1941_f.htm, 28.9.2019.
- Salmi, Hannu (2001): "Menneisyyskokemuksesta hyödykkeisiin. Historiakulttuurin muodot". Teoksessa: J. Kalela & I. Lindroos (toim.) *Jokapäiväinen historia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 134–149.
- Salminen, Esko & Hannu Vanhanen (1996): *Vaikeneva valtiomahti?: Neuvostoliitto/Venäjä Suomen lehdistössä 1968–1991*. Helsinki: Edita.
- Suomi, Juhani (1998): *Liennytyksen akanvirrassa. Urho Kekkonen 1972–1976*. Helsinki: Otava.
- Talvela, Paavo (1976): *Sotilaan elämä. Muistelmat 1*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Tetlock, Philip E., Richard Ned Lebow & Geoffrey Parker (toim.) (2009): *Unmaking the West. What if-scenarios that rewrite world history*. Michigan: University of Michigan Press.
- Tilli, Jouni (2014): *Suomen pyhä sota: papit jatkosodan julistajina*. Jyväskylä: Atena.
- Torsti, Pilvi (2012): *Suomalaiset ja historia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Virtanen, Rauli (2019): "Korean 'Tiananmenissä' kuoli satoja nuoria". *Turun Sanomat*, 6.10.2019.
- Wertsch, James V. (2002): *Voices of collective remembering*. Cambridge: Cambridge University Press.

- White, Hayden (1999): *Figural Realism: Studies in the Mimesis Effect*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Wulf, Meike (2010): "Politics of History in Estonia. Changing Memory Regimes 1987–2009". Teoksessa: M. Neamtu (toim.) *Politics of Memory in Post-communist Europe. History of Communism in Europe. Vol. I*. Bukarest: Zeta Books, 245–267.
- Wulf, Meike (2016): *Shadowlands. Memory and History in Post-Soviet Estonia*. New York & Oxford: Berghahn.
- Wulf, Meike & Pertti Grönholm (2010): "Generating Meaning Across Generations. The Role of Historians in the Codification of History in Soviet and Post-Soviet Estonia". *Journal of Baltic Studies*, 41(3), 351–382.
- Wulf, Meike (2008): "The Struggle for Official Recognition of 'Displaced' Group Memories in Post-Soviet Estonia". Teoksessa: M. Kopecek (toim.) *Past in the Making. Historical Revisionism in Central Europe after 1989*. Budapest: Central European University Press, 223–225.
- Zander, Ulf (2018): Historiebruk i teori och praktik. *Kleio*, 4, 8–11.